

PRAVAŠKA IDEOLOGIJA O ZRINSKO- FRANKOPANSKOM MUČENIŠTVU¹

Pod utjecajem ideja tvoraca Stranke prava Ante Starčevića i Eugena Kvaternika o temeljima i identitetu hrvatske nacije bitno mjesto u pravaškoj kritici politike bečkoga dvora kroz povijest zauzelo je isticanje zrinsko-frankopanske žrtve. Od 1871. pravaši su organizirano obilježavali uspomenu na bana Petra Zrinskoga i kneza Frana Krstu Frankopana. U skladu s povijesnim okolnostima smaknuća pripadnika visokoga hrvatskog plemstva, to je obilježavanje u suvremenom ozračju iznova propitivalo ulogu habsburške dinastije i podređenost hrvatskoga položaja u Austro-Ugarskoj. Premda je memoriranje u počast žrtvama imalo općenacionalno obilježje, upravo su pravaši sve do početka 20. stoljeća razvijali svojevrсни kult upotrebljavajući ga za predstavljanje svojega stranačko-političkog programa. Održavanjem godišnjih okupljanja na dan pogubljenja i pisanjem raznovrsnih djela sa zrinsko-frankopanskom tematikom potaknuli su zanimanje šire javnosti za povijesnu temu i njezinu ugradnju u kolektivno sjećanje.

Ključne riječi: Stranka prava; zrinsko-frankopanski kult; kolektivno sjećanje; Ante Starčević.

*A Hrvati? Suze liju –
Drugo niti ne umiju!
August Harambašić²*

Uvod

U ovom se radu bavimo komemoracijskom praksom pristaša pravaštva od druge polovice 19. stoljeća do raspada Austro-Ugarske na primjeru obilježavanja smrti Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana. Održavanje komersa, kako se tada najčešće nazivalo javno manifestiranje u počast povijesnim osobama

¹ Ovaj je rad nastao u sklopu projekta IP-2019-5148 *Mappar*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

² August HARAMBAŠIĆ, Mučenici. U spomen 30. travnja 1671, *Hrvatska vila*, travanj 1882., god. I, sv. IV, str. 77.

i događajima, pokrenuto je u kontekstu novih iskustava stečenih razvitkom Hrvatsko-ugarske nagodbe. Otada su svake godine 30. travnja obilježavane obljetnice smrti i održavane svečane zadušnice u spomen na Zrinskoga i Frankopana, koji su za dio javnosti, pod zamašnim utjecajem pravaških prvaka i njihova okruženja, postali idealan tip mučenika i nacionalnih velikana. Tako su obojica kroz heroizaciju postali jedna od temeljnih personifikacija hrvatske prošlosti i obilježje duge borbe za zbacivanje tuđinske premoći.

S gledišta tada relevantnih političkih ideologija pravaštvo je imalo najvidniju ulogu u različitim oblicima obilježavanja zrinško-frankopanskih događanja. U dosadašnjim radovima povjesničara istaknuto je da je Ante Starčević i prije stvaranje Stranke prava „položio temelj pravaškomu mitu Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana kao simbola uništavanja suverenoga hrvatskog naroda od strane Habsburgovaca“³. Ta se ocjena izvodi na čitanju Starčevićevih priloga objavljenih prije 1861., koja se uzima kao godina osnivanja Stranke prava. Na nju se može nadovezati i nešto ranije mišljenje, koje se pojavilo 1859., kad je u Parizu otisnuta brošura Eugena Kvaternika *La Croatie et la confédération italienne*. U njoj je Kvaternik na jednome mjestu istaknuo da je Austrija istrijebila „moćne i slavne obitelji Zrinskih i Frankopana, ali nije mogla iskorijeniti narodni duh“⁴. Nadodao je da Austrija time nije uništila nacionalni duh koji je ostao vječno prisutan zahvaljujući junaštvu palih velikaša. Zbog toga će jedanput biti dignut stijeg općeg ustanka, koji će dovesti do obnove značaja hrvatske domovine. Premda Kvaternik više nije pisao o toj temi, ostala je zapisana njegova misao koja će dugotrajno biti nazočna u glavama mnogih hrvatskih političara.⁵

Starčevićevi kasniji nastupi na čelu pravaške stranke potvrđuju argumente u prilog ocjene o njezinu vodećem mjestu pri poticanju kulta. On je u svojem prvom zapaženom govoru u Hrvatskom saboru, održanom 26. lipnja 1861., jasno otvorio pitanje odnosa prema habsburškoj dinastiji neprijeporno osuđujući one dionike suvremenoga političkog života koji su tražili uspostavu zajedničkih poslova s Austrijom. Nepunih pet godina poslije, 27. siječnja 1866., upotpunio je svoje tvrdnje navodima o žrtvi Zrinskoga i Frankopana: „Obitelj koje učiniše Ferdinanda I. kraljem Hrvatske, propadaše tako da njih nijedna danas nepotiče. Načelnici, Zrinjski i Frankopani, podavljani su, a sav njihov greh biaše, da biahu bogati i da ljubiahu svoju domovinu i njezinu slobodu.“⁶ Iz takve je tvrdnje

³ Mirjana GROSS, *Izvorno pravaštvo*, Zagreb: Golden marketing, 2000., str. 62-63.

⁴ Isto, str. 309.

⁵ Eugen KVATERNIK, *La Croatie et la confédération italienne*, Pair: Amyot, 1859., str. 59.

⁶ Govor što ga je izustio g. dr. Antun Starčević, zastupnik III. kotara grada Zagreba, u sjednici sabora hrvatskoga, *Domobran*, br. 27, 3. 2. 1866., str. 3.

očitovalo tko se pokazao nezahvalnim u odnosu između predstavnika krune i naroda, odnosno zbog čega su stradali Zrinski i Frankopan bili idealni tipovi za prikazivanje povijesne žrtve hrvatske strane pod vladavinom habsburške dinastije. S obzirom na tadašnju kulturu sjećanja bitno je još podsjetiti da je Starčević bio protivnik slavljenja Nikole Šubića Zrinskoga i Josipa Jelačića doživljavajući ih austro-dinastičkim pomagačima koji svojom lojalnošću prema dvoru nisu pomogli vlastitom narodu. Time je jedan od prvaka pravaštva ušao u raspravu o izboru javnog obilježavanja velikih događaja ili pojedinaca potaknuvši istodobno i selektivnu deheroizaciju.

Počeci obilježavanja

Prva organizirana proslava u čast Zrinskoga i Frankopana održana je u travnju 1871. godine u izvedbi Stranke prava, kad je obilježena 200. godišnjica smaknuća. Ban Koloman Bedeković na čelu autonomne vlade i gradske vlasti dopustili su Stranci prava održavanje javnih priredbi prihvativši da se one odvijaju 29. i 30. travnja.⁷ Upada u oči činjenica da je na čelu Središnjega odbora za svečanosti obilježavanja bio Eugen Kvaternik, koji je za nešto više od pet mjeseci pokrenuo neuspješni Rakovički ustanak.

Izloženi program svečanosti najavio je isticanje prigodnih plakata po gradu. Organizatori su pozvali građanstvo da izvjesi hrvatske zastave s crnim velom i najavili pucanje iz mužara.⁸ Na dan obilježavanja objavljen je u pravaškom tisku proglas u kojem nije izbjegnuto osvrt i na suvremeno stanje Hrvata: „Za svoje čudestvene žrtve kroz vekove, narod hrvatski dobivaše i dobiva za uzdarje: bičevanje, tlačenje, deranje, robovanje – Duhovi dvajuh naših mučenikah neka bdiju nad nesretjenim narodom hervaskim!“⁹ Tjedan prije Središnji je odbor priopćio i u kakvom se ozračju očekuje obilježavanje proslave u Zagrebu: „Prijatelji domovine se mole da dostojni pristojno proslave uspomenu – Nije to svečanost naravi bučne, vesele, nego ozbiljna razmišljanja i zamašaja. Izražaj poštovanja najčistije zakonitosti i pravne nezavisnosti našega naroda. Samo uz ove svetinje ujamčuje se narodu sretnija budućnosti i sigurnost med Murom, Dunavom i jadranskim morem u oči gromonosnih potresah Europe, koji već danas užasnijim šumom i bukom prete.“¹⁰ Iz navedenih se riječi naime može iščitati kako organizatori žele izbjeći moguće manifestiranje poznatoga pravaškog ra-

---

⁷ Dvjestagodišnja uspomena Zrinjsko-Frankopanska, *Narodne novine*, br. 93, 24. 4. 1871., str. 3.

⁸ Program, *Hrvatska*, br. 17, 23. 4. 1871., str. 1.

⁹ Hervatil, *Hrvatska*, br. 18, 30. 4. 1871., str. 1.

¹⁰ Najava: svečanosti uspomene, *Hrvatska*, br. 17, 23. 4. 1871., str. 1.

dikalizma, a time i da ih politički protivnici pred licem javnosti ne ozloglase kao neobuzdane rušitelje mira. Organizacija komemoriranja zamišljena je kao javni skup na kojemu se na dostojanstven način nastojalo prikazati zrinško-frankopansku žrtvu. Potvrdu o pretežito mirnom tijeku svečanosti u pravaškoj organizaciji ponudilo je novinsko izvješće iz lista koji nije imao stranačku obojenost: „Svečanost uspomene Zrinjsko-Frankopanske obdržala je stranka prava po svom programu mirno i tiho, osim rane pucnjave, koju je morao slušati vas grad.“¹¹

Program svečanosti 30. travnja 1871. upućuje nas na činjenicu da je najprije održana misa u crkvi svetoga Marka, a zatim se toga kišnoga dana pohodilo crkvu Preobraženja Gospodnjeg („cerkvu istočnoga zakona“), gdje je održana molitva za pokojne mučenike („blagodarenije“, „parastos“). Nakon vjerskih obreda priređen je banket u Maksimiru za koji su se trebale kupiti karte. Organizatori banketa namjeravali su tom prigodom osnovati zakladu za podizanje spomenika Zrinskomu i Frankopanu. Prema neslužbenim izvješćima, skup je bio slabo posjećen, pa se može zaključiti da nije polučio veći uspjeh. Tomu u prilog ide i tvrdnja Eugena Kvaternika, koji je na kraju dana izjavio: „Zagreb grad, sramotan list si je napisao u povesti hrvatskoga naroda, ne hotev proslaviti takovu uspomenu.“¹²

Za upoznavanje tadašnjega ozračja bitan je i komentar *Zagrebačkoga katoličkog lista*, koji je dan prije svetkovine pisao da su austrijske povjesnice „pokret ugarsko-štajersko-hrvatski“ zvali bunom i urotom, odnosno urotom protiv dinastije, iz čega proizlazi da slava u čast vjerolomnika neugodno zasijeca u vladarski dom, a time se dovodi u pitanje lojalnost vladajućoj dinastiji.¹³ Upada u oči ocjena anonimnoga komentatora da „oni koji su zadovoljni s novom stečevinom nemaju razloga zamjeriti se vladaru“¹⁴. Krug zagrebačkih svećenika okupljen oko nadbiskupova duhovnog stola i sjemeništa očito nije bio sklon izazivanju vladajućih čimbenika. Stoga je i došlo do zaoštavanja pravaškoga stajališta prema „kaptolcima“, što će dugo obilježavati njihov odnos. Ostale tiskovine ili su svetkovini u pravaškoj režiji posvetile malu pozornost ili su je ignorirale. Takvomu stajalištu išla je u prilog činjenica da je u tijeku bila kampanja za izbore u Hrvatski sabor, koji su se održavali u svibnju. Provladine *Narodne*

---

¹¹ *Zagrebački katolički list*, br. 18, 4. 5. 1871., str. 150. Pod pucanjem se podrazumijevalo simbolično praskanje vatrenim sredstvima kojima su započela svečana događanja.

¹² Svetkovina Zrinjsko-Frankopanska, *Hrvatska*, br. 19, 7. 5. 1871., str. 3. Vidi i: Stjepan LALJAK, *Neobjavljena Kvaternikova i Starčevićeva pisma Eduardu Halperu*, neobjavljen rukopis bez paginacije.

¹³ *Zagrebački katolički list*, 27. 4. 1871., br. 17, str. 141. Zapažanje je objavljeno u rubrici Viestnik.

¹⁴ Isto.

novine nastojale su zadržati neutralno stajalište. Dan uoči proslave objavile su članak u kojem prenose mišljenje svećenika i povjesničara Šimuna Balenovića o smaknuću, pri čemu je naglašeno da su i Zrinski i Frankopan, iako proglašeni urotnicima i veleizdajnicima, bili odvažni muževi koji su imali opravdanja za bunu i ustanak.¹⁵ O pravaškoj svetkovini lapidarno su zabilježili da je obavljena „vrlo tiho“ i da su u njoj sudjelovali samo privrženci Stranke prava.¹⁶ Oporbeni *Branik*, koji je izlazio u Vojnom Sisku, nije se osvrnuo na pravašku manifestaciju. Tek je naknadno donio obavijest da je Ivan Kostrenčić objavio pjesme Frana Krste Frankopana u prigodi 200. godišnjice smrti hrvatskih velikaša.¹⁷ Preporuka je glasila: „Svaki hrvatski rodoljub rado će si nabaviti umni plod posljednjega člana slavne hrvatske porodice.“¹⁸ Dva dana poslije isto je glasilo počelo objavljivati podlistak „Ban Petar Zrinski i knez tržački Frane Krsto Frankopan“, koji je bio preuzet iz *Vienca*.¹⁹ Spomenuti tisak dodao je još neke obavijesti. Tako su *Narodne novine* i *Branik* u svojim brojevima s početka svibnja obavijestili čitatelje da je u Bečkome Novom Mjestu izaslanstvo hrvatskih studenata s Bečkoga sveučilišta svetkovalo uspomenu na smaknuće.²⁰ S druge je strane pravaška *Hervatska* donijela sadržaj brzojava koje su im uputili bečki studenti: „Sa groba hervatskih mučenikah pozdravlja hervatska mladost otačbinu i skupljenje na ovaj dan otačbenike. Bože daj, oživotvorila se doskora idea naših mučenikah: samostalnost i neodvisnost Hervatske.“²¹

Iz dopisivanja između Franje Račkoga i biskupa Josipa Jurja Strossmayera vidi se da su i „narodnjaci“ imali izvjesnih namjera oko obilježavanja dana pogubljenja Zrinskoga i Frankopana. Rački je 27. siječnja 1871. skrenuo pozornost biskupu na novootkrivene pjesme Frana Krste Frankopana objavljene u *Viencu*, uz opasku: „Gledat ćemo, da se 30. travnja ovdje i po domovini proslavi. O tom drugi put.“²² „Drugi put“ bio je 21. veljače, kad je Rački priopćio biskupu da

¹⁵ 30. travnja 1671., *Narodne novine*, br. 98, 29. 4. 1871., 1.

¹⁶ Zrinjsko-Frankopanska svetkovina, *Narodne novine*, br. 99, 1. 5. 1871., str. 3.

¹⁷ Usp. Ivica ZVONAR, Pisma Ivana Kostrenčića upućena Franji Račkome u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, *Problemi sjevernog Jadrana*, 15, Zagreb – Rijeka, 2016., 9-33. Autor u ovom članku ukazuje na to da je Kostrenčić krajem listopada 1868. pronašao gradivo o uroti u bečkim arhivima.

¹⁸ Književnost. Vrtić. Pjesme, *Branik*, br. 32, 3. 5. 1871., str. 3.

¹⁹ Ban Petar Zrinski i knez tržački Frane Krsto Frankopan, *Branik*, br. 34, 5. 5. 1871., str. 1-2, do 9. 5. 1871., br. 37, str. 1-2.

²⁰ Spomen na P. Zrinjskog i Fr. Frankopana, *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1871., str. 3, i Sa groba hrvatskih mučenikah, *Branik*, br. 34, 5. 5. 1871., 2.

²¹ Telegrami stigavši na banket svetčanosti Zrinjsko-Frankopanske u Maksimir, *Hervatska*, br. 19, 7. 5. 1871., str. 1.

²² *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. 1, pr. Ferdo Šišić, Zagreb, 1928., str. 128.

će stići do dana obilježavanja smaknuća objaviti i ostale Frankopanove pjesme tvrdeći: „Ovdje ćemo [u Zagrebu] svakako 30. travnja proslaviti.“²³ U istom je pismu spomenuo i svoje istraživanje u Beču, gdje je radio na dokumentima iz sudske rasprave protiv Zrinskoga i Frankopana. Iz sljedećega pisma, koje je datirano ‘oko 18. aprila’, Rački je javljao da gradivo o uroti raste pretpostavljajući da će nakon njegova uređivanja biti tiskano „u svibnju ili najkašnje u lipnju“²⁴. Iz navedenih je dopisa razvidno da je Rački bio historiografski vrlo plodan, ali istodobno nije uspio na vrijeme organizirati javnu svetkovinu u čast Zrinskoga i Frankopana davši time prednost pravašima u stvaranju kulture sjećanja.

Slab odaziv prigodom održavanja svečanosti obilježivanja 200. godišnjice i osobito neuspjeh Rakovičkoga ustanka nisu dugoročno zaustavili pravaški uspon. Doduše, Kvaternikovo umorstvo odredilo je da su tijekom sljedećeg desetljeća zrinsko-frankopanske teme bile na margini javnoga djelovanja. S druge je strane i Rački 1874. obavijestio Strossmayera: „Glede prenesenja ostataka naših mučenika, Petra Zrinskoga i Fr. Frankopana, mislim, da se ovo pitanje može odgoditi na zgodnije vrijeme.“²⁵ Tako su obje strane primirile svoje postupke zrinsko-frankopanskoga memoriranja. Ipak, ubrzo se pokazalo da je mladež, među kojom je bilo i mnogo simpatizera pravaških ideja, bila trajno privučena hrvatskim mučenicima, te je, predvođena članovima studentskih udruženja *Velebit* i nešto poslije *Zvonimir*, redovito godišnje pohodila groblje u Bečkome Novom Mjestu dajući na taj način i svoj opipljiv udio u kritičkom propitivanju vladajućega poretka.

Zamasi u javnom memoriranju

Krajem 1870-ih obnovio se rad Stranke prava. U jednom novinskom izvješću od 14. listopada 1878. zabilježeno je da se u Zagrebu održao sastanak pristaša pravaštva u organizaciji sveučilištaraca koji su imali bitnu ulogu u agitaciji. Tom se prigodom najviše pozdravljalo Antu Starčevića, ali se nije zaboravilo istaknuti ni „sjajne zvijezde Zrinsko Frankopanske“²⁶. Tako se ta tema polako počela vraćati u javni život. No reagiranja predstavnika vlasti na javnu interpretaciju prošlosti pokazivala su bojazan od političkih posljedica i oprez. Na glasine da je učitelj donjogradske pučke škole u Zagrebu Josip Eppich pogrdno govorio učenicima

---

²³ Isto, str. 130. Tu se misli na članak Račkoga „Ban Petar Zrinski i knez Frane Krsto Frankopan na stratištu“, *Vienac*, br. 17, 1871.

²⁴ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. 1, str. 133-134.

²⁵ Isto, str. 284.

²⁶ O svečanaj zabavi pristaša stranke prava, *Sloboda*, br. 20, 16. 10. 1878., str. 3

o kralju Leopoldu I. poduzeta je istraga po nalogu bana Ivana Mažuranića.²⁷ Učitelj je morao opisivati što je sve predavao o zrinsko-frankopanskoj epizodi i je li se strogo držao propisanoga štiva. Nije ustanovljeno da je pripadao nekoj stranci. Branio se tvrdnjama da je koristio samo odobrenu čitanku i da ničim nije dovodio u pitanje tradicionalnu lojalnost prema domovini i vladaru. Eppich je zadržao svoj učiteljski položaj, a istraga je pokazala revnost vlasti i školskih nadzornika. Dvije godine poslije, za vrijeme bana Ladislava Pejačevića, javno obilježavanje zrinsko-frankopanske smrti poprimilo je konkretnije političko-stranačke konotacije. Primjetan je sve izraženiji angažman pravaša, koje je vlast doživljavala kao nepouzdana elemente koji svojim potezima narušavaju poredak. Slijedile su nove istrage. Pojedini su izvjestitelji definirali Zrinskoga i Frankopana kao veleizdajnike, pa je njihovo slavljenje „vrijeđalo lojalnost naprema previšnjoj dinastiji“²⁸, a pravaši su prozivani za isticanje „tobožnje zasluge“ urotnika za Hrvatsku. Najviše je pozornosti bilo posvećeno slučaju u Varaždinu, gdje je u franjevačkoj crkvi održana misa zadušnica kojoj, prema odluci gradskih vlasti i ravnatelja tamošnje gimnazije, nisu smjeli nazočiti njezini polaznici. Oni koji su ipak došli na obred bili su disciplinski kažnjeni. Zabilježen je i pravaški sastanak u kući obitelji Maršić. Riječ je bila o obitelji Gjure Maršića, čija se kći Marija udala za Eugena Kumičića, budućega pisca *Urote zrinsko-frankopanske*. Iz toga se podatka vidi nastajanje mreže pravaških veza.

Istraživan je i župnik Gustav Barabaš, koji je u čast Zrinskoga i Frankopana održao misu u Moravču. Među onima koji su došli na misu bio je i August Harambašić, tada student prava na Sveučilištu u Zagrebu. Barabaš je tvrdio da je poštovao i slavio pale hrvatske plemiće, ali je izrazio lojalnost prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i vladarskomu domu ističući sebi u prilog da je tijekom svi-banjskih dana slavio dan vjenčanja prijestolonasljednika Rudolfa s princezom Stéphanie. Izjavio je i da se slagao sa Strankom prava oko „izključivog hrvatstva u području trojedne kraljevine“, ali se istodobno ogradio od Ante Starčevića vežući ga uz politički radikalizam.²⁹ Duhovni stol Zagrebačke nadbiskupije odgovorio je pak banu Pejačeviću da su sve svečanosti bile ograničene na crkveni obred i da su služile spasu duša pokojnika.

Tijekom 1883. i 1884. ponovo su istraživane okolnosti održavanja Zrinsko-frankopanskoga dana. Neprijeporno je utvrđeno da su pristaše Stranke prava imale glavnu riječ. Prigodom održavanja svečanosti u Koprivnici utvrđeno je da

²⁷ HR-HDA-PRZV-78, kut. 116. Izvješće o postupanju u iztragi proti Josipu Eppichu, svibanj 1879.

²⁸ HR-HDA-PRZV-78, kut. 174. Izvješće varaždinskog župana Ognjeslava Utješenića i pripadajući dokumenti, svibanj 1881.

²⁹ HR-HDA-PRZV-78 kut. 174. Izvješće zagrebačkoga župana Dragutina Pogledića.

su se u njihovim redovima najviše isticali trgovački pomoćnici, a u Kostajnici je ustanovljeno da je „15 građana iz stekliške stranke“ bilo na misi zadušnici. Međutim studenti su i dalje bili bolan trn u očima vlasti. Tako je Feliks Suk, rektor Sveučilišta Franje Josipa u Zagrebu, morao odgovoriti na upit Vlade o politiziranju visokoškolskoga prostora priznajući da Stranka prava ima pristaša među mladeži, i „to ne samo viših učilišta i izvan domovine naše, nego i trgovačkoj pače i srednjoškolskoj“. Međutim rektor je utvrdio da za takvu situaciju odgovornost ne snosi rektorat jer pravaši svoj politički program nisu nikad demonstrirali u sveučilišnoj zgradi. Uz svečanosti iz 1884., zabilježene su još neke novosti. Prema izvješćima o događajima u Sisku tamošnje je gradsko poglavarstvo zabranilo obilježavanje početka svečanosti pucanjem u ranim jutarnjim satima.³⁰ Izvješće o održavanju svečanosti u Velikoj Gorici pokazalo je da je na misi zadušnici crkva bila puna i da su to u najvećem broju bile žene. U kasnijem dijelu priredbe uključili su se i tamburaši. U oba su mjesta pobrojene zastave izvješene po kućama, u svakom po njih 39. Istraga je utvrdila da se svečanostima nisu pridruživali javni činovnici, od kojih se i očekivalo da budu u potpunosti lojalni upravnim vlastima.

Pravaši su od druge polovice 1880-ih do uoči Prvoga svjetskog rata ili, još preciznije, do Balkanskih ratova zauzeli najistaknutija mjesta u promicanju nacionalnoga pamćenja: od organizacija skupova, zadušnica i akademija do kulturno-umjetničkih priloga koji su obilježili javnu scenu. Tu su u prvom planu do izražaja došli pravaški književnici August Harambašić s nizom popularnih budnica i davorija, Ante Kovačić s jednom zapaženom pjesmom i Eugen Kumičić s romanom *Urota Zrinsko-frankopanska* (1894.; prvotno je objavljivan u popularnoj nestranačkoj reviji *Dom i svijet* 1892. i 1893.) te na njemu utemeljenom povijesnom dramom *Petar Zrinski* (1901.), praižvedenom u Hrvatskome narodnom kazalištu 1900. Zatim se pojavio Antun Gustav Matoš s nizom opservacija o bitnosti mučenika za suvremenu nacionalnu borbu. Jedna od njih glasila je: „Tako dugo dok nas može revoltirati revolta Matije Gupca i zanositi žrtva Zrinjskog i posljednjeg Frankopana, oni nisu mrtvi i žive u nama kao dijelovi probuđene naše energije. Koji nemaju sposobnosti da se u dodiru s historijskim mjestom, živim simbolom kontinuiteta narodne vitalnosti, intuitivno okoriste energijama što odovud izviru, ne mogu nikad postati nastavljači kolektivnog i historijskog determiniranog nacionalnog zadatka.“³¹ U skupinu neizravno povezanu s pravaštvom mogli bi

³⁰ HR-HDA-PRZV-78, kut. 262. Vidjeti u popisu ilustracija poziv Grge Tuškana koji u prvoj točki traži: „1. Jutrom u pet sati oglasit će se dan sa pucanjem.“

³¹ Navod prema: Tomislav JONJIĆ, *Antun Gustav Matoš pod Starčevićevim barjakom*, Zagreb: AGM, 2019., 673.

smo uvrstiti Higina Dragošića s njegovom povijesnom dramom *Posljednji Zrinjski*, koja je 1894. izvedena na pozornici Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Nedugo potom ta je drama prevedena na njemački jezik (*Der letzte Zrinsky*) i izvedena 1896. u Osijeku. Dok je Kumičić svoju *Urotu* posvetio Anti Starčeviću kao Ocu domovine, dotle je Dragošić svoju tragediju posvetio novomu prvaku pravaštva Josipu Franku, rođenomu Osječaninu, oslovivši ga Hrvatom vitezom. U previranjima na političko-stranačkoj sceni, navlastito u sukobima u oporbenim redovima između pristaša pravaštva i narodnjaštva u prvoj polovici 1890-ih godina, takve su posvete neizravno povezivale junake starije prošlosti sa suvremenim političkim prvacima.

Eugen se Kumičić kao motivacijski književnik pravaškoga određenja izdvojio po dalekosežnijim učincima u javnosti. Za njega je smisao njegovanja zrinško-frankopanskoga kulta bio tješiti narod u vremenima protkanim širokim nezadovoljstvom Austro-ugarskom nagodbom, pa mu je poručio: „Preko tvoje glave prohujalo je i drugačijih oluja, pak će tako i ovaj sustav propasti.“³² Drugim riječima, podsjećanjem na poraze u prošlosti nije se gubila vjera u budućnost nego se poticala ideja slobodarstva i težnja za postizanjem što šire nacionalne autonomije. Kumičić je odigrao bitnu ulogu koristeći se žanrom povijesnoga romana, kojim je privukao znatan broj čitatelja. Pritom je ponovio taktiku kojom se uoči svečanosti iz 1871. koristio Kvaternik. Naime u svojim je saborskim istupima istaknuo da pravaši ne raspiruju strasti i ne zavode mladež nego svojim dosljednim ponašanjem na javnoj sceni, koje je krasila kritika režima, bodre građanstvo na ustrajno suprotstavljanje dominaciji izvanhrvatskih čimbenika. Vremenski kontekst njegova istupa smješten je u vrijeme vrhunca Khuen-Héderváryjeva banovanja, kad je nagodbeni sustav pokazao da je Hrvatska podređena strana u zajednici s Mađarima.

U Kumičićevu bi se primjeru moglo postaviti pitanje koje bi rezultiralo odgovorom na učestalu kritiku njegovih poetičkih značajki, prije svega patetičnosti, banalizacije i mitologizacije. Smije li se književnik udaljiti od povijesnih činjenica i mora li usvojiti visoke estetske kriterije kod obradbe povijesnih motiva? Treba pritom skrenuti pozornost na činjenicu da je Kumičićevo djelo rezultat angažiranoga političara, ali i diplomiranoga povjesničara – knjiga o uroti dijelom je popraćena bilješkama o izvorima i historiografskim djelima – koji preispituje hrvatsku prošlost u okvirima Habsburške Monarhije i njezina okruženja, ukazuje na probleme nacionalne odgovornosti i s takvim pristupom uspješno funkcionira u prostoru masovne kulture. Suvremeni povjesničari književnosti mišljenja su da je Kumičić stvorio kult držeći pritom da je riječ o trivijalnoj

³² Evgenij KUMIČIĆ, *Govori*, pr. Dubravko Jelčić, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994., 67.

književnosti koja se prilagodila ukusu širega čitateljstva.³³ Kakogod, upravo je Kumičiću uspjele kroz književnu formu potaknuti zamjetno zanimanje za Zrinskoga i Frankopana. U tom bismo ga smislu mogli držati i ključnim nastavljajem poticanja kulta koji je u toj zadaći nadmašio osnivače Stranke prava.

Formalno se pravaštvo može vezati i uz druge dionike javne scene koji su se bavili zrinško-frankopanskim temama. Kao primjere možemo navesti Vjekoslava Klaića, Ferdu Šišića, Antu Tresića Pavičića i Kerubina Šegvića. Oni su neko vrijeme bili pripadnici stranaka proizašlih iz matične Stranke prava. Nakon velikoga raskola dotad jedinstvene Stranke prava iz 1895. godine pravaštvo je doživjelo niz fragmentiranja i transformacija.³⁴ Unatoč sve izraženijim podjelama, preispitivanjima ideoloških obrazaca i usvajanjima novih taktika, među pravašima se nastavilo zanimanje za žrtvu Zrinskoga i Frankopana. U pravaškom su se tisku svakoga 30. travnja prisjećali njihova smaknuća. Tako je tim povodom primjerice u pravaškoj *Hrvatskoj slobodi* pisano: „Svagog proljeća, kad miris jorgovana prostruji vrtovima naše domaje i kad prva ruža stidljivo otvara svoje latice, mi se Hrvati sastajemo na tužnu spomen-slavu, da se u doba, kad se sve raduje mladom životu, sjetimo mučeničke smrti narodnih naših heroja Petra Zrinjskoga i Krste Frankopana.“³⁵ Tema je bila još uvijek poticajna i za kritiku različitih suvremenih pitanja. Pravaši su je primjerice upotrebljavali i za preispitivanje socijalnih odnosa. U tom kontekstu za njih suvremeno plemstvo u Hrvatskoj više nije bilo dovoljno svjesno nacionalnoga pitanja, pa se i nije moglo govoriti o hrvatskoj aristokraciji, kao što je to bio slučaj sa Zrinskim i Frankopanima, koji su, prema njima, bili primjeri mučenika za vlastitu domovinu. Dakako, takvo sagledavanje nije bilo promatrano iz teoretske usmjerenosti prema raspravi o nacionalnim identitetima nego je potjecalo iz potrebe da se politički još uvijek djelotvorno plemstvo približi strani koja razumije mjesto nacije u suvremenim zbivanjima. I dalje je ostao otvoren motiv kritike vladajuće habsburško-lotarinške dinastije, koju su mnogi vidjeli izlišnom, jer je dio pravaša, navlastito onaj pod vodstvom Josipa Franka, okrenuo stranački smjer prema politici lojalnosti dinastiji očekujući zauzvrat povoljnije poteze bečkoga dvora prema Hrvatima. U prilog pravaškom odnosu prema dinastiji svakako su išle i izmijenjene okolnosti u međunarodnoj politici, osobito otvoreno uređenje

³³ Vidjeti: Krešimir NEMEC, Eugen Kumičić i trivijalna književnost, *Zbornik radova. Okrugli stol Eugen Kumičić – život i djelo*, Brseč: Udruga Jenio Sisolski, 2002., str. 16-20, i natuknicu o Eugenu Kumičiću koju je 2013. objavila Tea Rogić Musa u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kumicic-eugen>

³⁴ Više o tome vidjeti: Mirjana GROSS, *Izvorno pravaštvo, Stjepan MATKOVIĆ, Čista stranka prava 1895. – 1903.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, 2001., i Ivo PERIĆ, *Politička oporba u Banskog Hrvatskoj 1880. – 1903.*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2009.

³⁵ Zrinsko-Frankopanski dan, *Hrvatska sloboda*, br. 99, 1. 5. 1909., str. 1.

prilika u jugoistočnoj Europi izazvano urušavanjem Otomanskoga Carstva. Ipak, svi tekstovi koji su se bavili zrinsko-frankopanskom urotom i dalje su zadržali osudu nekadašnje politike habsburških vladara. Moglo bi se zaključiti da se nije razvio u potpunosti protuhabsburški narativ, ali se nastavila kritika austrijske politike koja nije imala sluha za hrvatsko pitanje u Monarhiji. Na određeni je način slično bilo i sa srpanjskim stradalnicima (1845.) i napose sa žrtvama iz Rakovičkog ustanka (1871.) kojima su pravaši i neki drugi akteri političkoga života odavali počast u različitim prigodama.

Ako se kronološki prati ritam izdavanja članaka u periodici i organiziranja javnih skupova, može se ustanoviti kontinuiranost pravaškoga zanimanja za memoriranjem zrinsko-frankopanske žrtve. Od spomenutoga pisanja *Hrvatske* 1871. preko sušačke *Slobode* tijekom obnoviteljskoga razdoblja 1880-ih do njezina sljednika, zagrebačkoga dnevnika *Hrvatske*, koji je uveo pravaše u 1890-e, pravaši su ustrajno gradili i čuvali svijest o hrvatskim mučenicima Zrinskom i Frankopanu. Nakon stranačkoga raskola iz 1895., koji je polučio stvaranje niza različitih pravaških skupina, nije zamrlo održavanje kulta. S novinskim je prilozima prednjačilo frankovačko *Hrvatsko pravo*, u čijim su redovima bili Ante Starčević i Eugen Kumičić. Frankovački pravaši iskoristili su vrijeme svojega uspona, koje je trajalo do 1908. godine, kad su, zahvaljujući financijskim vještinama svojega prvaka Josipa Franka, podignuli jako dnevno glasilo, ali i više drugih izdanja u kojima su se zastupale pravaške teme. Ali ni frankovački konkurenti, prvo oni oko glasila *Hrvatska domovina* i poslije oni oko *Hrvatske slobode*, kao ni listovi dalmatinskih i istarskih pravaša nisu zanemarili zrinsko-frankopanske teme. Nadalje, kod pravaša je, bez obzira na unutarne podjele, cijelo vrijeme bila primjetna potreba za širenjem proslava i zadušnica diljem Banske Hrvatske. Njihova su stranačka vodstva, želeći širiti patriotski duh, poticala organiziranje prigodnih svečanosti u mnogim mjestima (Karlovac, Brod, Varaždin, Krapina, Kraljevica, Nova Gradiška, Gospić, Križevci, Koprivnica, Osijek, Kostajnica i dr.). Već je spomenuto i udruženje hrvatskih studenata u Beču, u kojem je duh pravaštva također bio zamjetno nazočan. Mnogi su studenti svake godine pohodili grob u obližnjem Bečkom Novom Mjestu i o tome izvještavali hrvatsku javnost.

Gdje su bile i kako su se ponašale ostale političke skupine? Točna je ocjena vrsnoga poznavatelja teme Jaroslava Šidaka, iznesena prvi put 1971., da „u nastajanju kulta ne sudjeluju samo budući pravaši niti je on bio isključivo djelo Stranke prava u doba njene ogorčene borbe protiv Austrije“³⁶. Šidak piše da je

³⁶ Prema: Jaroslav ŠIDAK, Urota zrinsko-frankopanska kao historiografski problem, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 2, 1972., 5-21. Taj je članak objavljen dvaput, prethodno u: časopisu *Kaj* IV, 9, 1971., 3-14, i poslije u Šidakovoj knjizi *Kroz pet stoljeća hrvatske povijest*, Zagreb: Školska knjiga, 1981., str. 148-167.

tomu stvaranju svijesti o povijesnim žrtvama položio znanstveni temelj Franjo Rački izdavanjem *Izprava o uroti* (1873) i prije toga člankom u *Viencu* (1871). Usto, Tade Smičiklas, još jedan istaknuti profesor povijesti i „narodnjački“ političar, posjetio je dvije godine prije jubileja (1869.) grob Zrinskoga i Frankopana, o čemu je pisao u *Viencu*.³⁷ Podsjetimo da je i Smičiklas u svojem historiografskom opusu obradio izvorne dokumente o Zrinskom i Frankopanu, što je poslije i pravašima bio dokaz da nije riječ o povijesnoj imaginaciji nego o stvarnoj prošlosti.³⁸ Rački je nesporno držao do potrebe prikupljanja i obrade povijesnih dokumenata i to su mu pravaši otvoreno priznavali kad se raspravljalo o tome tko je sve radio na izvornim spisima iz bečkoga dvorskog arhiva i drugih ustanova. Već je utvrđeno da je Rački namjeravao obilježiti 30. travnja 1871., ali je od toga odustao. Stoga ovdje treba dopuniti Šidakovu ocjenu. Analiza bibliografije priloga o uroti ide u prilog tezi da su pravaši daleko više u građanstvu poticali promicanje uspomene na Zrinskoga i Frankopana i prilagođavali različite manifestacije prema aktualnim političkim težnjama, dok su učinci skupine oko Račkoga imali znatno manje utjecaja u široj javnosti, od koje se nije moglo očekivati da prati minuciozne rezultate akademskih struka.³⁹ Može se zaključiti da skupina „narodnjaka“ nije posvetila veću pozornost komemoracijama ostavljajući taj prostor za razmah pravaške agitacije. O toj je razdiobi oko izgradnje javnoga sjećanja dobro na jednom primjeru poentirao Petar Strčić. Analizirajući držanje tada mladoga bogoslova Vjekoslava Spinčića, pokazao je kako se budući politički prvak Hrvata u Istri od prvotne zanesenosti narodnjacima u banskoj Hrvatskoj okrenuo pravašima.⁴⁰ U toj je pretvorbi upravo ključnu ulogu odigralo obilježavanje zrinsko-frankopanskoga smaknuća, kad je Spinčić propitivao razloge narodnjačkoga sustezanja od sudjelovanja u tom događaju i posljedično pristao uz pravaše, koji su pokazivali znatno veću posvećenost u javnom promicanju kulta.

Pokretanje pitanja povratka kostiju na početku 20. stoljeća

U prikazu razvitka odnosa prema zrinsko-frankopanskoj temi ne mogu se zaobići promjene u političkom životu s početka novoga vijeka. Zamah nastaje

³⁷ T. S., Pohod na grob Zrinsko-Frankopanski u Novom Mjestu polag Beča, *Vienac*, 38, 1869., str. 650-651.

³⁸ Vidi: Tadija SMIČIKLAS, *Poviest Hrvatska*, dio drugi, Zagreb 1879., 157-234. Kumičić je obilato navodio Smičiklasove nalaze, a napose u polemici s dalmatinskim Srbinom Aleksandrom Lj. Mitrovićem, koji je 1899. u Zadru objavio pamflet *Doa hrvatska mučenika 30. aprila 1671. (Ustrišci iz hrvatske istorije)*.

³⁹ Velimir DEŽELIĆ, Bibliografija, u: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, Zagreb, 1908., 307-332.

⁴⁰ Petar STRČIĆ, Vjekoslav Spinčić o zrinsko-frankopanskoj uroti, *Historijski zbornik*, 25-26, Zagreb, 1972.-73., 327-341.

nakon donošenja Riječke rezolucije (1905.) i njezinih popratnih pojava, kad se pojavljuju novi akteri na čelu političkih kretanja i obnavljaju stari hrvatsko-mađarski sentiment radi taktičke suradnje protiv bečkoga središta moći. S uspjesima Hrvatsko-srpske koalicije i u njezinim redovima zastupljene Hrvatske stranke prava, čija se praktična politika svodila na lojalnost prema mađarskoj strani u duhu usklađene provedbe Hrvatsko-ugarske nagodbe, išlo je i novo poimanje prošlosti. Tako je u jednim novinama sklonima Hrvatsko-srpskoj koaliciji objavljeno da je ugarski ministar Ferenc Kossuth bio uvjeren da je on „i svojim inače radom između Ugarske i Hrvatske proveo trajni mir i uzpostavio prijateljstvo iz doba Zrinjskih i Frankopana, i da je on u tomu doista iskreno uživao“.⁴¹ Podsjetimo da su ostatci njegova oca Lajosa, koji se 1848. dignuo protiv habsburške vlasti, bili već 1894. prebačeni iz Torina u Budimpeštu. U mnoštvu onodobnih vijesti pojavljuje se i ona o tome da su Mađari bili spremni da na svečan način prenesu ostatke svojega narodnog junaka, sedmogradskega kneza Ferenc Rákóczyja (1676. – 1735.) iz Carigrada u katedralu sv. Elizabete u Košicama. Naime Rákóczy je podignuo pobunu protiv habsburškoga vladara, a nakon vojnoga poraza otišao je u tursko progonstvo. Ugarski ministar-predsjednik Sándor Wekerle podnio je u tom pogledu kralju Franji Josipu sadržaj zasebnoga zakona, koji je dvor nevoljko prihvatio jer nije bio oduševljen proslavama diljem Monarhije u čast različitih boraca za narodne slobode.⁴² Novinski tekstovi pokazuju da je zastupstvo Budimpešte u ime glavnoga grada Ugarske odobrilo radi prijenosa ostataka svotu od 30.000 kruna.⁴³ Usto se navodilo da će u zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru biti podnesen poseban prijedlog da se Rákóczijsvi ostatci prenesu na državni trošak, što je značilo na teret ugarske polovice Monarhije. Za hrvatsku je javnost to bio pokazatelj da su Mađari doista imali za svojega predstavnika vladu koja je poštovala uspomenu na narodne junake. Stoga su mađarski primjer povezali sa zrinško-frankopanskim slučajem tražeći da i Zemaljska vlada u Banskoj Hrvatskoj otvori pitanje prijenosa kostiju hrvatskih narodnih mučenika. U svakom slučaju, osjetio se trenutak pogodan za akcije koje bi poslužile jačanju nacionalnoga duha u složenom kolopletu odnosa u Austro-Ugarskoj.

U istom kontekstu pojavila se Spomenica Hrvatske akademske omladine u Budimpešti, koja je Hrvatskomu saboru podnijela prijedlog da se poduzmu koraci za što brži i dostojanstven prijenos kostiju Zrinskoga i Frankopana u domovinu. Prigodom rasprave o tom prijedlogu u prosincu 1906. predložio je

---

⁴¹ Hrvatska kriza, *Naše Pravice*, br. 43, 28. 10. 1909., str. 2.

⁴² Géza Andreas von GEYR, *Sándor Wekerle 1848 – 1921. Die politische Biographie*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1993, str. 305-306.

⁴³ Za prijenos kostiju Zrinjskoga i Frankopana, *Sojzetlost*, br. 41, 14. 10. 1906., str. 4.

zastupnik Hrvatsko-srpske koalicije iz redova Hrvatske pučke napredne stranke Ljubo Babić, tj. Ksaver Šandor Gjalski, da se zahtjevu doda i prijenos kostiju grofice Katarine Zrinske. Zastupnik iz Vrginmosta i član Hrvatsko-srpske koalicije Bude Budisavljević opravdao je kao izvjestitelj peticijskog odbora apel omladine i preporučio prijenos kostiju. U svojem je saborskom istupu urotu nazvao „jednom od najsjajnijih stranica u poviesti hrvatskoga naroda“⁴⁴. Tema je očito izazivala pozornost u sabornici. U sklopu rasprave javio se pravaški zastupnik frankovačke orijentacije Ivo Elegović, koji je podsjetio druge zastupnike da je Kvaternik „prvi potaknuo kultus“ Zrinskoga i Frankopana i kao ishodišni datum naveo zadušnice u zagrebačkoj pravoslavnoj crkvi aludirajući na obilježavanje iz 1871. godine, još uvijek živo u sjećanjima starijih pravaša.⁴⁵ Elegović je usto predložio da se odredi svota za podizanje spomenika Zrinskomu i Frankopanu te da sve škole svetkuju 30. travnja. Međutim sastavljači nastavnih programa nisu imali previše razumijevanja za one hrvatske plemiće koji nisu bili lojalni habsburškomu vladaru. Premda su autori udžbenika pisali o katastrofi koja je izravno pogodila Hrvatsku, bili su svjesni da je bila riječ o uroti.⁴⁶ Sve u svemu, saborska je rasprava iz 1906. bila prožeta promjenama na političkoj sceni. Hrvatsko-srpska koalicija mogla je zahvaliti svoj dolazak na vlast dogovoru s mađarskom oporbom, koja je prethodno također dobila većinu u Ugarskom parlamentu. Otuda je zavladao ozračje „politike zajedničkoga rada“ koje je izmijenilo situaciju; umjesto dotadašnjih animoziteta vezanih uz primjenu Nagodbe, tražile su se teme koje su mogle spajati dva susjedna naroda. Stoga nije bilo neobično što je Budisavljević u svojem govoru ciljao na sklonost bečkoga dvora nametanju centralizma u Monarhiji, čime bi Ugarska i Hrvatska navodno postale obične pokrajine. S druge su strane pravaši iz redova Starčevićeve hrvatske stranke prava pod vodstvom Josipa Franka – ne treba smetnuti s uma da je suparnička Hrvatska stranka prava cijelo vrijeme bila u sklopu Hrvatsko-srpske koalicije – osjetili da akcija povratka kostiju mučenika može imati posljedica za njihov položaj. Osim jačanja mađarsko-hrvatske suradnje i prestiža Hrvatsko-srpske koalicije na domaćoj sceni, činjenica je da pravaši više ne bi bili glavni nositelji zrinsko-frankopanskoga kulta. Elegović je stoga naveo više pojedinosti o tome kako su upravo pristaše pravaštva, i to posebice iz redova mladeži, preko toga kulta popularizirale misao o narodnoj slobodi među najširim slo-

⁴⁴ Stenografski zapisnici Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Hrvatske, knj. I, Zagreb, 1908., str. 436.

⁴⁵ Isto, str. 436-446.

⁴⁶ O pisanju tadašnjih udžbenika vidjeti: Charles JELAVICH, *Južnoslavenski nacionalizmi. Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914.*, Zagreb: Globus – Školska knjiga, 1992., str. 123.

jevima naroda.⁴⁷ Podsjetio je na prijašnje napore pravaša da se u Saboru sastavi povjerenstvo koje bi ustanovilo gdje su se točno nalazili ostatci mučenika, na dugogodišnji prezir „očeva“ Riječke rezolucije i iz nje proizašle Hrvatsko-srpske koalicije prema starčevićanskoj ideologiji i na činjenicu da je Stranka prava ustanovila zakladu iz koje su osigurana sredstva za održavanje godišnjih zadušnica. U političkom je pogledu istaknuo da val mađarsko-hrvatskoga zatopljenja nije doveo do ravnopravnosti Hrvata, koji su i dalje bili nezadovoljni nagodbenim položajem, a njegove su se posljedice osjećale u podređenosti većem partneru u Zemljama Krune sv. Stjepana. Suprotno Elegoviću, Gjalski je imao potrebu pohvaliti Budisavljevića, koji je „dušom i tielom Srbin“, čime je pravašima dokazivao da kao takav nije prepreka hrvatskim interesima nego je „dobar hrvatski patriota“⁴⁸. Premda je bilo uspostavljeno saborsko povjerenstvo, ono nije provelo prijenos kostiju u domovinu. Razlog je dobrim dijelom ležao u činjenici da su nadolazeća saborska razdoblja bila sve kraća zbog nizanja kriza u političkom životu Banske Hrvatske i u drugim dijelovima Austro-Ugarske.

U saborskom razdoblju 1910. – 1911. ponovo se javio jedan od pravaških zastupnika. Cezar Akačić, član Starčevićeve stranke prava sa Sušaka i zastupnik iz Klanječkoga kotara, zatražio je 14. veljače 1911. povratak ostataka Zrinskoga i Frankopana iz Bečkoga Novoga Mjesta.⁴⁹ U svojem je govoru ponudio interpretaciju prilagođenu tadašnjim okolnostima. Urotu je protumačio kao čin koji nije usmjeren protiv kralja i dinastije nego kao izraz borbe protiv njemačkih preziranja u Hrvatskoj. Akačić je ponovio prije izrečeni zahtjev pravaških zastupnika o proglašenju školskih blagdana dodajući da bi se oni trebali uvesti i u Dalmaciju, a zauzeo se i za podizanje spomenika u Zagrebu. Na njegov se istup može nadovezati i interpelacija frankovačkoga zastupnika Ivana Zatluka od 27. veljače 1914., u kojoj je pitao Vladu hoće li predložiti zakonsku osnovu o prijenosu kostiju u Hrvatsku, hoće li proglasiti 30. travnja narodnim blagdanom i hoće li u Zagrebu mučenicima podignuti dostojan spomenik.⁵⁰ Zatluka je podsjetio da je 1906. saborska većina sastavljena od zastupnika iz Hrvatsko-srpske koalicije već podnijela slične zahtjeve, koje su tada podržali i frankovci, tako da je apelirao na članove te Koalicije, koje su ponovo imale parlamentarnu većinu, da provedu u djelo patriotsku zadaću. Za razliku od Zatluka, istoga je dana drugi frankovački zastupnik

---

⁴⁷ Isto, str. 444.

⁴⁸ Isto, str. 439.

⁴⁹ *Stenografski zapisnici Sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1910. – 1915.*, sv. 1, Zagreb, 1911., str. 508-511.

⁵⁰ *Stenografski zapisnici Sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913. – 1918.*, sv. 1, Zagreb, 1914., str. 1212-1213.

izravno povezao pravaški program s tumačenjem hrvatske povijesti u kojoj su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan opisani kao jedni od starijih nositelja stijega ujedinjenja svih Hrvata.⁵¹ Riječ je o vrbovečkom župniku Stjepanu Pavuniću, koji je pritom naglasio da nije vidio čin povijesne veleizdaje koja bi omela prijenos kostiju stradalih plemića. Zrinski i Frankopan prema njegovoj su se pojednostavnjenoj interpretaciji oslanjali na bulu Andrije II. i nisu htjeli pobjeći u inozemstvo poput Lajosa Kossutha, što su trebali biti dokazi njihove nevinosti.

Preoblikovanja dijela pravaške ideologije u osvit i za vrijeme Prvog svjetskog rata

Situacija se u ideološkom smislu stubokom mijenja 1913., kad dolazi do „pomena“ u Beogradu u organizaciji beogradske sveučilišne omladine predvođene sveučilišnim profesorom Jovanom Skerlićem, kojemu je zbog integralne jugoslavenske političke orijentacije bio zabranjen ulazak u Austro-Ugarsku. U srbijanskoj se prijestolnici pogibija Zrinskoga i Frankopana tumačila kao hrvatsko Kosovo „koje će da se sveti“ i kao takva će biti „najsnažni podstrek na mržnju, preziranje i osvetu prema verolomcu i tlačitelju: Beču i Austriji“⁵². S obzirom na povoljni ishod Balkanskih ratova za Kraljevinu Srbiju, koji je okončan zamašnim širenjem njezinih južnih granica, moglo se prijeći na novu etapu koja je zrcalila ciljeve jugoslavenskoga pokreta. Time se otvarala protuhabsburška fronta. Tako se u istom članku tvrdi: „Naše Kosovo je osvećeno i danas se manje no ikada sme sumnjati, da će i hrvatsko Kosovo ubrzo biti osvećeno.“ Na taj se način dalo jugoslavensko značenje uspomeni koja se sad pod utjecajem suvremenosti mogla tumačiti kao jedan od izraza potrebe za ujedinjavanjem prostora „od Adrije do Balkana“. Jugointegralistička interpretacija odisala je izrazito negativnim raspoloženjem prema Austro-Ugarskoj i kao takva je bila uvertira nacionalističkomu pokretu koji se kroz Prvi svjetski rat potpuno afirmirao. U ime hrvatske omladine obratio se na beogradskom skupu Milan Marjanović, poznati novinar i nekadašnji tajnik Hrvatske pučke napredne stranke, koji se nakon aneksije Bosne i Hercegovine okrenuo ideji jugoslavenskoga nacionalizma kojemu bi središnjica bila u srbijanskoj prijestolnici. U njegovu je predavanju zrinško-frankopanski kult trebao poslužiti kao simbol borbe protiv austrijskih vlasti i habsburške dinastije, a ujedno i kao tema pogodna da srpskoj javnosti približi svijetlu stranu hrvatske prošlosti. Sve te promjene mogu se povezati i s promjenom u držanju dijela pravaške mladeži koja se sve više približavala ideologiji jugoslavenstva.⁵³

⁵¹ *Stenografski zapisnici Sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije petogodišta 1913. – 1918.*, sv. 2, Zagreb, 1914., str. 1228.

⁵² Zrinjski i Frankopan, *Politika*, br. 3325, Beograd, 17. 4. 1913., str. 2-3.

⁵³ O tom više kod: Mislav GABELICA, *Izlet zagrebačkih studenata u Srbiju u travnju 1912. godine, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 56, 2014., str. 235-260.

Događaje u Beogradu popratila je i službena obavijest koju je Zemaljskoj vladi u Zagrebu poslalo Kraljevsko pogranično redarstveno satništvo iz Zemuna. Obavijest se temeljila na analizi novinskih natpisa beogradskoga tiska (listovi *Politika* i *Pijemont*). Pogranična služba bila je uvjerena da su imena nekih govornika krivotvorena kako bi ih se zaštitilo od nadzora. Najbitnija je bila tvrdnja dobivena „sa vrlo povjerljive strane iz Beograda“ prema kojoj su učinci tamošnje proslave bili neznatni.⁵⁴ Prema tom je izvoru proslava bila neuspjela jugoslavenska demonstracija iz dvaju razloga. Prvi je ležao u „posvemašnjoj apatičnosti velikoga diela beogradske publike za t. zv. ideju Zrinsko-Frankopansku“, a drugi je polazio od tumačenja da su zaoštavanja u međunarodnim odnosima uvjetovala slabo zanimanje javnosti za proslavu.

Prvi svjetski rat utvrdio je ideološke podjele. Dakako, kultura sjećanja prilagodila se ratnim okolnostima. Pravaši u domovini nisu izbjegavali obilježavanje 30. travnja već su uglavnom organizirali mise zadušnice i poneka predavanja u skladu s ratnim prilikama te objavljivali prigodne pjesme u stranačkom tisku.⁵⁵ S približavanjem kraja rata pristaše Starčevićeve stranke prava usvojili su politiku tzv. narodnoga jedinstva, koja se temeljila na južnoslavenskoj suradnji u Monarhiji i širem produbljenju hrvatsko-srpskih odnosa. Zrinsko-frankopanski dan poslužio im je u zadnjoj godini rata da ga prvi put povežu s jugoslavenskim programom. Tako su u svojem glasilu zabilježili: „Vjera u nepobjedivost narodne misli, u vječnost narodne slobode podržaje i nas u ovom velikom ratu, koji mora donijeti oživotvorenje one velike narodne misli, za koju poginule Petar Zrinjski i Fran Krsto Frankopan, oslobodjenje naroda hrvatskoga, srpskoga i slovenskoga i njegovo državno ujedinjenje.“⁵⁶ S druge su strane hrvatski politički emigranti u svojoj promidžbi nastojali iskoristiti zrinsko-frankopansku žrtvu u borbi protiv opstojnosti Austro-Ugarske i habsburške dinastije. Spomenuti Marjanović prebacio se u Sjedinjene Američke Države, gdje se aktivno uključio u promicanje ciljeva Jugoslavenskog odbora. U promidžbenoj brošuri *Velika Hrvatska* pozvao se i na zrinsko-frankopanski slučaj da bi poslao poruku: „Austrijska vlada je samo na oko zauzeta za katoličanstvo, jer je ona u istinu jedna šarena, prevrtljiva vlada, koja samo u nemiru drugih nalazi svoj mir, u nesreći drugih vrebaju svoju sreću, te u zatiranju slobode i u posvemašnjem podjarmljenju Hrvatske traži svoju veličinu i slavu.“⁵⁷

---

⁵⁴ HR-HDA-79, kut. 830, br. 2278, Zemun, 9. 5. 1913.

⁵⁵ Primjer opisa svećanih zadušnica i pjesme 30. IV. 1671. vidjeti u: *Hrvatska*, br. 1048, 30. 4. 1915., str. 1.

⁵⁶ 30. IV. 1671., *Hrvatska država*, br. 83, 29. 4. 1918., str. 1.

⁵⁷ Milan MARJANOVIĆ, *Velika Hrvatska. Misli narodnih preporoditelja, nauka Ante Starčevića i pouke brojeva*, New York: Jugoslovenska Biblioteka, 1915-16., br. 12, str. 4. Sve brošure koje su tiskane u

Ta je preobrazba kulta pustila duboke korijene i ubrzo se osjetila nakon slo-
ma Austro-Ugarske. Pokazalo se da su nekadašnji urotnici u novoj državi mogli
biti prihvaćeni bez većih prepreka. Stoga je ubrzo došlo i do ostvarenja dugo
izražavanih želja o prijenosu ostataka u Zagreb.⁵⁸ Kult je ipak trebalo pokušati
ugraditi u novi politički kanon. Pritom nije sve mirno prolazilo. Kad je 1921. na
scenu Hrvatskoga narodnoga kazališta postavljena drama Milana Ogrizovića *U
Bečkom Novom Mjestu*, novi državni okvir i stari biografski podatci autora drame
nisu se skladno poklapali. Ogrizoviću je kao nekadašnjemu pripadniku franko-
vačkoga krila pravaštva spočitnuto da je u svojem djelu izrazio simpatije prema
propalnoj dinastiji Habsburgovaca („unio više čovječanskih nota“).⁵⁹ S druge su
strane svi oni Hrvati koji su vrlo brzo pokazali nezadovoljstvo svojim položajem
u Kraljevini SHS nastavili održavati kult koji je iznova mogao poslužiti kao sim-
bol otpora, ali sad prema drugoj dinastiji i državnoj tvorbi.

Zaključak

Sjene prošlosti znaju biti dugotrajne. Tako je i zrinsko-frankopanska temati-
ka s elementima mučeništva imala zamjetan udio u pravaškoj izgradnji kolektiv-
noga pamćenja. Pravaši su nastupali iz perspektive opozicije prema vladajućim
čimbenicima. Cilj im je bio poticanje građanstva da se prikloni pravaškoj viziji
razvitka nacionalne svijesti i emancipacije. Stoga su zrinsko-frankopanske
svečanosti bile ne samo podsjećanje na povijesne junake nego i simbol suvremene
kritike vlasti. Ali što je bilo još bitnije, tema je nudila predložak za žrtvovanje.
Unatoč slici o jedinstvenoj naciji, ona istodobno nije pridonijela široj koheziji, jer
tumačenje povijesti nije imalo ključnu ulogu u oblikovanju modernoga nacio-
nalnog duha i u određenim političkim ishodima, a ni svi sudionici javne scene
nisu dijelili poglede na različite dionice povijesti, a još manje na aktualna pi-
tanja. Neprijeporno se može utvrditi da je prinos pravaša u organiziranju javnog
obilježavanja smrti Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana bio najistaknutiji,
da je njihov udio u priredbama bio kontinuiran – izuzevši kraće razdoblje na-
kon Rakovičkog ustanka – i da je u svim aktivnostima najviše do izražaja dola-
zila njihova mladež. Zbog takve su usredotočenosti mnogi suvremenici i kasniji
povjesničari zaključili da je pravaška ideologija stvorila zrinsko-frankopanski

---

emigraciji mogu se pronaći u bečkom Haus-, Hof- und Staatsarchivu – pokazuju dobru upućenost
austrougarske diplomacije u promidžbenu sastavnicu rata: AT-OeStA/HHStA PA I Varia generalia,
Personalialia 773-I. XII: Slawische Umtriebe 1915–1918, kut. 773.

⁵⁸ Temeljito o tome: Dragutin FELETAR, Hrvoje PETRIĆ i Nevio ŠETIĆ, *Zrinski & Frankopani 100 godina
od povratka u domovinu*, Zagreb: Izdavačka kuća Meridijani, 2019.

⁵⁹ Slavko BATUŠIĆ, Zrinsko-Frankopanska tema na pozornici, *Kaj*, br. 9, 1971., str. 36-38.

kult, koji je trebao poslužiti jačanju državotvorne svijesti i osnaženju otpora prema vladajućim silnicima koje nisu vodile računa o interesima Hrvata.

Ilustrativni prilozii

Najava održavanja Zrinsko-frankopanske uspomena u pravaškoj *Hrvatskoj* (1871.)
Izvor: NSK, Stare hrvatske novine. Portal digitaliziranih novina

1861. godine osnovala se.
Cena:
za četiri godine na
predplaćeno... 2 kn.
Uredništvo i adresa
u Zagrebu
Miroslav Stanić, br. 104.
1871.

HERVATSKA

Uredništvo u Zagrebu
na ulici... 10 kn.
za četiri godine... 2 kn.
za šest mjeseci... 1 kn.
Hrvatska priroda za svaku
godinu 10 kn.
Hrvatski časopis za...

Broj 18. Zagreb, 30. travnja 1871. God. I.

Hervati!

Četrnaesta i petnaesta godina, dva hrvatska velikaša, junačka druga dva, — snovaše i radiše proti nepravici tuđinca. —
ustadoše na obranu prava i slobode Hrvata!

Izdajca, nevera izručih hrvatske junake rukam nesmiljenim! —
Padoše predostojno, junačko glave, danas dvesta godina, u Bečkom Novom mestu; — padoše pod kerv-
ničkim mačem kervoločne, besne samovolje!

Samovolja i danas muči izmučeni hrvatski narod, — muči narod koj kroz vekove braniše, i obrani kerstjanstvo;
koj toliko patah od propasti spasi prestolje Habsburgah!

Za svoje čudestive žrtve kroz vekove, narod hrvatski dobivaše i dobiva za uzdarje: bičevanje, tačenje,
deranje, robovanje! —
Dulovi dvajuh naših mučenikah neka bdiju nad umesretjenim narodom hrvatskim!

Čast i Slava prevrednim, svetim žertvama hrvatskim; — žarki spomen junakom neumerim; — hrvatske
slobode i pravice brauiteljem, mučenicom našim, Čast i Slava

Šubić-Zrinskom Petru Banu!

i
Frankapanu Kersti Franu!

Junačka pesma iz grudih Frana Frankapana, evo je, njegove vile plod neka prikaže srdce njegove i nje-
gova mučeničkog druga, štrjaka mu Petra bana. — Fran Frankapan knez speva

Pozvanje na vojsku.

Na vojsku, na vojsku vrbati zbirati,
kog: god na jelo, junacka odzvat,
jar luhni, herpocke povorice se šaju,
sji, trumbite na dalak glasuju,
slični kerstj! skaj se sakajju.

Na nogu, na nogu vi jarki izlazi,
u vojsku u vojsku hrvatski junaci,
sahje i pušk na borzon pripravio,
sebe i konje vrbati opretili,
voda potole stavio dundam!

Strijelje oči serice vrbati otak plahosti,
vaznje na se sici hrvatsci;
dinaje vam ludi glas izu, pokornje,
nog huj, magagnje, sravnico življenje,
na vik na štrj, ki agnje potone.

Nu kerstj ljubona na nogu, na nogu:
teronim mizeru da stlašeno rogu,
su veru kerstjanoku vrbati slavnje,
svice na kose u ram na pokornje,
raj nam nebati prutilo življenje!

Ni moč izmiliti hvalnje skazanje,
nag: za moglam vrbino deranje,
gdi grom od pušk i sahje se vaju,
vrbga gospoda teru svoje prošju
za domovinu, za veru kerstjanoku.

Boga vrbaju na potoci sazortke,
sahji stahji glas, nosi povorice,
na svoje protivne savajlje upinjeno,
joku štrjgopu kerstj ljubljeno,
svice hrvatski pogubio vrbici.

Kada vam serice na ruku potagan,
ter sepajatelj is morda skreva;
oh! kakvo pokornje; — paplaji bogati,
sahje, paholi i konj bahati,
opreave kovane, sviti gospodski!

ODZIV HERVATAH

duhovom predjah mučenikah, na čast dvestogodišnjoj uspomeni:

Što an daci, manaci, laci,
Fornog sveta predjah sinu:
To je stahju vekovi spita
Rodu savinu.

Vat: za večkom zarodu sinu,
Kozu trajaj, dostojnu, čihu,
Vreme nast, vreme i stahju
Nevoljak sinu.

Rad Hrvatah agjimo nje!
Koj točihace hrvatski spiti,
Dvina magna za seba krije,
Mio i daci.

Štahnje svoga narataj novi
Zacko plase radinom voljom;
S pravom svojom zaslovom plavi
Šestom sve boljom.

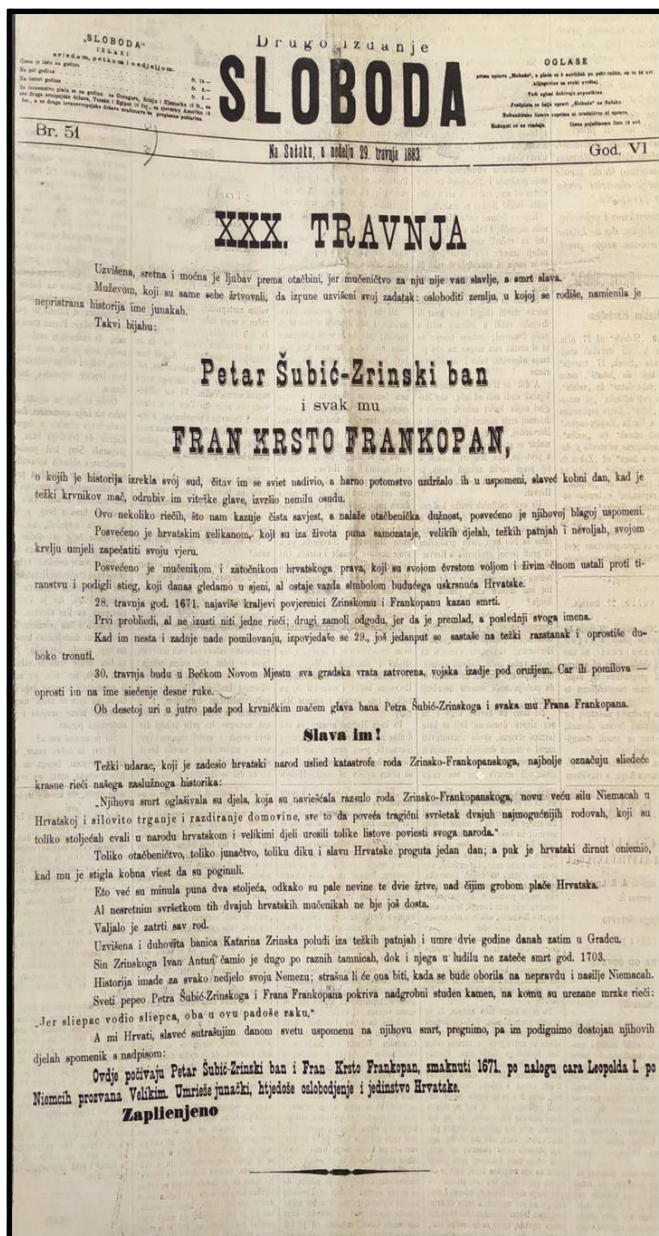
Žurno mian zarodu rano,
Zlato dele opte se vrbti,
Lati obore stahju svane;
Svrti Hrvati.

Silni daci Frankapan Zrinski,
Svete žrtve groznoga maha,
Hrvatski dom kralj partu i štrjaki,
Živu nam svade.

Nam je kora upretil radom,
Život da nam istane rovi;
Um i serce mrdovim stahjom
Berzo ga dovi.

U tom vrbu radinom serom,
U tom spomen, sakletra vrbu,
Tim se, serom junacko vrbu,
Narod nahrbti!

Naslovnica pravaške *Hrvatske* na dan obilježavanja prve Zrinsko-frankopanske uspomene (1871.)
Izvor: NSK, Stare hrvatske novine. Portal digitaliziranih novina

Pravaška *Sloboda* sa Sušaka o obilježavanju Zrinsko-frankopanskoga dana s oznakom cenzure teksta (1883.)
Izvor: NSK, čitaonica periodike

Sugradjani!

Hélas! ne puis-je m'immoler pour mes frères
Fier et content, Seigneur, je dirai vos louanges,
Car l'ange du martyre est le plus beau des anges
Qui portent les âmes au ciel.

V. Hugo!

Pod konac godine 1626 viečalo nekoliko ljudi u Beču palači Eggenberga, o pitanju ozbiljnom. Zaključilo se uništiti sve, što se protivi namjeram tudjinstva u našoj domovini. Da se to postići uzmogne, stavilo se narod naš, koj je navalami Turaka već izmučen bio, pod tutorstvo tudjina. Ovaj vršio je svoje tutorstvo; stavljajuć narod na razne muke, otmiljuć uništajuć mu njegove svetinje. Svaki prigovor uzeo je za povod, da ga uništi; da, i iste navale turske, bile su željna prigodu, uništiti Hervate.

Kad se je u narodu već govorilo i pisalo „Protector tvoj narode odsieva u svetlom sjaju, a ti si priličan svieti, koja će doskora ugasnuti“, na koga je šibao ovaj glas naroda, kom govorio je narod, na koga mogao je on upraviti vapaj svoj?

Na koga, ako ne na prvake svoje!

Tko su bili onda prvaci, tko zastupnici hrvatskog naroda?

Oni koji su svojim radom, svojim junačtvom, slavili kao prvi junaci širom celog svieta, a to bila je preslavna obitelj Zrinski i Frankopan.

Onaj glas naroda potresao plemenitom dušom dvajuh plemenitih velikaša, dušom Petra Zrinskog i svaka mu Krste Frankopana. Oni uzprotivise se tudjinstvu, uzprotivise se tutorstvu, koje vriedljalo je boga i kralja, koje uništavalo je narod naš. Ovi uvriedjeni, zauzeše se za svoj narod i njegova prava, a po zaključku vieča od god. 1626, prigovor izazivje uništenje, osuda bje gotova, a glasila je:

Petar grof Zrinski i Krsto grof Frankopan, skidaju se sa svih dostojanstva i časti, imetak im se ima zaplientiti, uspomena iz svieta izbrisati, a tielo njihovo predati krvniku, koj će im odsjeći desnu ruku i glavu.

Dana 30. travnja 1671 ova je osuda ovršena, u Bečkom Novom mjestu, odrubljena je glava Petru grofu Zrinskom i Krsti grofu Frankopanu. Žene i djeca uništene su poslie a imetak pograbljen.

Sugradjani projurila je dvie sto i evo trinaesta godina, što su pale glave dvajuh prvih Hervatah, uspomena njihova slavi se širom ciele Hrvatske.

Čim sviestniji, tim oduševljenije slavit će narod Hervatski uspomenu mučenika svojih.

Slaveć njihovu uspomenu pokazuje narod Hervatski svietu, da je pripravan braniti svoja prava i svoju narodnost, da si je sviestan svog dostojanstva.

Sisak grad posavine, dokazao je, da posavska ravnina za slobodu znađe, on dao je svietu sv. Quirina a Hervatom Ljudevita Posavskoga.

Suzbiv hrabro navale istočnoj barbara pokazao je Sisak da na njegovom tlu samo slobodi je mjesta.

Ovakav je bio Sisak ovakov Hervatski! narod posavine a sada?

Proslavom dana 30. pokazat će Sisak, da je danas što je i nekad bio, pokazat će, da je sviestan dostojanstva svog naroda, dostojanstva i prošlosti Hervatske.

Odbor koj se je konstituirao za proslavu ustanovljuje slieedeće:

- 1) Jutrom u pet sati oglasit će se dan sa pucanjem.
- 2) U devet sati obdržavat će se zadušnice za padše mučenike kojim se umoljava osobito krasni spol da po mogućnosti u žalobnom odielu prisustvuje.
- 3) Večer proslavit će se gradjanskim koncertom u Velikom kaptolu.
- 4) Po mogućnosti neka se izvese barjaci crni il trobojni sa žalobnom vrpcom.

U S i s k u, 28. travnja 1884.

Za odbor:

Dr. Tuškan.

Poziv Grge Tuškana građanima Siska da se priključe Zrinsko-frankopanskoj proslavi (1884.)
Izvor: HR-HDA-PRŽV-78, kut. 174.

Broj 20.
1892.

DOM I SVIET

ILUSTROVANI LIST.

„DOM I SVIET“ stoji na sileb g. for. 6.—
na pol g. for. 3. sa 3 mjes. for. 1.50 na polt.

NAKLADA KNJIZARE LAV. KARTMANA (KUGLI I DEUTSCH),
Zagreb, Ilica br. 2.

„DOM I SVIET“ izlazi 1. i 15. svakoga
mjeseca.

UROTA ZRINSKO-FRANKOPANSKA

HISTORIČKI ROMAN
Stjepan Brglez i Kvasčić
Dionizak

Kada udjelo Zrinski i Frankopani
sa pratioj u svoj viloviti grad,
kralji se momci i rumene mome
uhvatise u kolo na rudini, pa se
to vrtilo, njhalo, smjalo, šalilo, razpajivalo
okom, razblazivalo osmjehom sve do
noći. Vesela se pjesma razlegala za-
tonom, od klisura do klisura odje-
kivo praskać palaka, a kadšto bi
zavrila lumbarda sa bedema i muklo
zatutnjala među brdinami. Mladji
pratitoci kneza Rakoczy-a bijahu došli
iz grada, pa se zagledali u kolo, a
mladi im Frankulin pokazivao naj-
ljepše djevojke, koje sa dražestom
prebiraše noticama — kano da raz-
meće biser.

U sunrak popo se knez Fran
Krato sa svojom ženom Julijom na
jednu od gradskih kula, da joj odlati
pokaže bajnu okolinu. Sami stajahu
na vrhu krumate kule, a krasna bi-
jaše vešer, tih i blaga, zadahnuša
zadajnu rumenilom sa zapada. Nad
tim slabim rumenilom nebo bijaše
ljubitasto, pa se lagano slievalo u
plavilo, a onamo na istoku bilo po-
svrilo. U onom plavilu, nad Učkom,
bistala se večernjica, bila je krupna,
i milovirno se odsevala u moru; a
to more biralo sve to modrije, bilo
je tih, kano upavano, no ipak je
nešto mrmorilo oko grebenā pod ku-
lom, ljubko i tek čujno. Samo pred
bakarskom dragom navrasalo bi se
kadšto, jer bi po njem plaho zapuzio
srh labora, koji bi se odmah slegao
u onoj velikoj tišini.

— Fran, moje srce i ne knca, dok gje-
dam na ovo more: kakva tišina, kakav mir!
šapatuje Julija, držeći Frana za desnicu i
naslonivši mu lepo, crnokosnu glavu na rame.
— Koliko sam puta na tebe mislio, stojeći
sam na ovoj kuli! reče on, gledajući u za-
pad.

— U tvojih zjenicah odseira se sada ve-
černjica, dahnu Julija, zureći mu u sjajne i
duboke oči.

— A u tvojih, mila dušo, sva moja sreća!
nasmeši joj se Fran, stisnuvši joj desnicu.

— Kako si mi krasan, kada dan unutra, u
ovom dragom i sjajnom svijetlu sumraka...

— Jer me sada dobro ne vidiš, osmehnu
se opet knez Fran.

— Uvijek si mi krasan, ali moja duša čežne
za tobom najviše u sumraku. Uvijek sam na
tebe mislila, a u ovo doba najjače... Rim je

— Julija...

— Moja je majka umrla...

— Moja je mese ostavila, kada sa bio
malen, kimnu tažno knez Fran, pa se trže i
brzo reče: Julija, govori mo o drugom. Budi
vesela!

— Da, da, budimo veseli... Vidiš, ve na
placem... politi Julija, otare oči, pa ga primi
za obe ruke, smlesedi mu se mlo i sjeto.

Mladjutim oslo se nebo zvijezdā, a u
slavu mladencem planise veliki kriesovi po
vrhancih i po rtovih. Nasuproi No-
vomgradu, na rta, koji zatvara kra-
ljevički zaton od južne strane, buktilo
je u more silan kries, njegovo se
svjetlo deljilo tihim morekim modri-
lom. Okolo kriesa bilo je mnogo
svieta, ponajviše djece, a svi bijahu
žarko osvijetljeni. Tu je bio i onaj
fratar sa otoka Krka. Kada se pla-
men slegao, preskakivahu žeravicom
momci i djeca, pa i fratar s Krka,
uz radostan cika i vika. Julija se
tomu od srca nasimjala, a Fran joj
reče, da je to preskakivanje običaj
u Primorju.

Kriesovi se pomalo ugastie, svuda
nasta tišina. Julija i Fran sadjose sa
kule u najveće dvoranu, gdje su bili
njbihvi rođjaci.

Sri odoše rano napolinak.

Satranjan opet se stleglo svijeta na
obali, jer svako hoće, da još vidi
mladence i ostala gospodu. Opet
osvane krasan jesenski dan. Svatovi
udjose u klictanje naroda u dvie
krasne kneževke ladje, koje odmah
zapolrise a ono more medju Vin-
dolum i otokom Krkom. Za velikimi
kneževkimi ladjami odtisnalo se iz
Kraljevice još desetak omanjih ladja,
lepo nakićenih. Tu su bili neki
trgovci iz Bakra i Kraljevice i njima
do početka haramija. Negdje popodne stiglo
a Novi vindolški, pod stari frankopanski
grad. Sva obala bijaše crna, sila svijeta, i gro-
movito klicanje, kano i u Kraljevici, i gru-
vanje lumbarda, i sve se pripelo na obve,
da vidi mladenci iz Rima. Svatovi izdajose
na kraj, pa krenuše u veliki grad, koji po-
nosno sjedi povrh obale, već nekoliko sto-
ljeća. Dvoratan mu je vidik na more i na otok

Josip Nikola Modrić, hrvatski književnik

Početak izlāženja *Urote Zrinsko-frankopanske u Domu i svijetu* (1892.)
Izvor: NSK, Stare hrvatske novine. Portal digitaliziranih novina

ŽIVILA HRVATSKA
PUČKE NOVINE ČISTE STRANKE PRAVA

Uredništvo i uprava nalaze se u Zagrebu, Jelčićev trg br. 24. —
Za oglaš. u „Živila Hrvatska“ plaća se za redak. 20 štra. Veći oglaš. dobivaju popust, ako dolaze više puta. — Pisma, koja nisu plaćena ne prijaju se. — Rukopisi se ne vraćaju.

„Živila Hrvatska“ izlazi mjesečno dva puta i to svaki drugi i četvrti četvrtak u mjesecu. — Predplać. na godinu iznosi 2 kruna, na pol. godinu 1 kruna. Pojedini broj prodaje se po 6 štra. — Predplatu molimo slati poštom uz doznatnicom na upravu „Živila Hrvatska“ u Zagrebu.

God. III. U Zagrebu, u četvrtak dne 26. travnja 1900. **Br. 8.**

Zrinsko-Frankopanski dan.

30 travnja (1671—1900).

U ponedjeljak 30. travnja navršuje se 229 godina, da su u Bečkom novom mjestu, a od krvničke ruke pali zadnji ogranci dvih najslavnijih velikaških obitelji hrvatskih: knez Petar Zrinski, ban hrvatski i šura mu knez Krsto Frankopan.

Uzrok njihove mučeničke smrti svakomu je Hrvatima dovoljno poznat. Htjeli su vidit svoju domovinu slobodnu od tuđih nametnika i grabežljivaca, htjeli su ju viditi prostu i od navalah neprijateljskih vojskah, htjeli su da i u Hrvatskoj zavlađa jednom častan, miran život, koji će narodu omogućiti, da svoju muku i trud prenese iz bojnih poljanah u svoje kuće, na svoja polja i livade, da ne bude morao živjeti u vječitom ratnom stanju.

Moguće nikomu ne bijaše za Hrvate stalo. Oni ih htjedeše prepustiti i nadalje plienom tuđinske soldateske i neprijateljske vojske. Zato je bukula buna, koja je zlo svršila po Zrinske i Frankopane, kao i mnoge druge velikaške obitelji. Oni su svoje osjećanje za čast, ljubav za domovinu morali platiti vlastitim životom. Na dan 30. travnja 1671 odrabio im krvnik glave.

Danas je na te hrvatske junake i mučenike ostala u hrvatskom narodu samo još harna uspomena. I lijepo je to po narodnu svijest hrvatsku, da se svake godišnjice njihove mučeničke smrti sjetimo, njihovog slavnog života i djelovanja. Misleći o prošlosti radimo za budućnost, jer pjesnik pjeva:

Rod bo samo, koji mrtve štuje
Na prošlosti budućnost si snuje!

Tako i mi Hrvati mislimo ove dane oko sudbine velikih hrvatskih sinovah, koji su mnogu lijepu stranicu slavne hrvatske povjesti izpunili velikimi svojimi djeli, te ime hrvatskoga naroda za uvijek uvrtili u prvi red narodah, koji su krvcu svoju dali za krst častni i zlatnu slobodu.

Slava hrvatskim junakom
Petru Zrinskomu i Krstu Frankopanu
Slava im!

Obilježavanje Zrinsko-frankopanskoga dana u polumjesečniku *Živila Hrvatska* (1900.)
Izvor: NSK, Stare hrvatske novine. Portal digitaliziranih novina

HRVATSKO PRAVO

Broj 3735

NOVINE STARČEVIĆEVE HRVATSKE STRANKE PRAVA

Zagreb 1908

„Hrvatsko Pravo“ izlazi svaki dan osim nedjelje i blagdana. — Predplaćati na tromesečje iznosi: za jedna osoba: 1 kruna, za tri osobe: 3 kruna, za pet osoba: 5 kruna, za deset osoba: 10 kruna, za dvadeset osoba: 20 kruna, za četrdeset osoba: 40 kruna, za osamdeset osoba: 80 kruna. — Za Zagreb: za jedan mjesec: 2 kruna 50 hilja, za tri mjeseca: 7 kruna, za šest mjeseci: 14 kruna, za godinu: 28 kruna. — Za ostale krajeve: za jedan mjesec: 2 kruna 50 hilja, za tri mjeseca: 8 kruna, za šest mjeseci: 16 kruna, za godinu: 32 kruna. — Predplaćati godišnje: 32 kruna. — Uredništvo: Zagreb, Križevačka ulica 10. — Uredništvo: Zagreb.

ČETVRTAK
30
TRAVNJA

Oglašiti se najbrže i najjeftinije: 10 kruna dnevno za 100 riječi i manje, 5 kruna dnevno za 50 riječi i manje, 3 kruna dnevno za 25 riječi i manje, 2 kruna dnevno za 10 riječi i manje. — Za dugotrajniju reklamu: 10 kruna dnevno za 100 riječi i manje, 5 kruna dnevno za 50 riječi i manje, 3 kruna dnevno za 25 riječi i manje, 2 kruna dnevno za 10 riječi i manje. — Oglasi se najbrže i najjeftinije: 10 kruna dnevno za 100 riječi i manje, 5 kruna dnevno za 50 riječi i manje, 3 kruna dnevno za 25 riječi i manje, 2 kruna dnevno za 10 riječi i manje. — Uredništvo: Zagreb, Križevačka ulica 10.

Ban Petar Zrinjski i knez Krsto Frankopan

pogubljeni krvničkim mačem

dne 30. travnja 1671. u Bečkom Novom Mjestu.

Slava njihovoj uspomeni!

Duh Hrvata na ratovima grada Zrinjski i Frankopana

Ođbogoše sinci moji, ko pred vakom sinec ovce,
predložite tielo moje za srebrne blide novce,
kupite mi bradaloči, lipice mi oči vrase,
a bacite kocke svoje na hajline podrase.
Takoše me bit', lipi — sin se svijta stasao kroti,
trpio sam gorke muke ko muškarac na Golgoti,
pojedoh tielo moje, — tajskako trudeh kosti,
upalike kule moje — opovoli im, hobe, prosti!
Plakala je majka moja pred kućom se staroj kledi,
dozivala vel' kletve — bratid sine strotadi,
pazilo sa, silino, hrti, krete sa se čvra gore,
na lezava vrtu voda, pobojakalo sinja mora,
a sa hrana srešlo se i krič moga Boga sveci,
ja sam pao, kao oro ranjen dolje sa vrleti,
nema rođa hrvatskome zasladoše gorke rane,
bajeti li ma, Petre Zrinjski — čuje li me,
Frankopane!

Ja o meni! — niti odjev nema više nikog živa,
niti se čaje liko da sbori — niti se liko odaviti,
goli stasao sa vrleti u zablana gore žrti,
nebože! ja sticila bija i pomalo vrleti krič,
sanjaju se ljute zmije i pasci mrežu predu,
galje je nekod ljepa gospa uživala na lagidu,
gledajući rođak polje, svoje gore, svoju raju,
i pjevala mile pjesme u slatkome zagrijaju,
a sad niti krova, brade, pasto — prazno — nigdje
mala,
nista ljudi — nista svega, — nista kuće i ognjila...

O, moj Petre, o moj knez, poverenje tvoje grane,
tvoje kosti — žene — djeca po ljudski ruzičane...
Gdje je leži tvoja žena, a gdje mite čedo tvoje? —

Tvoji dvori — tvoji sreća — sve lo, hane, propalo je:
a hrvatske mile građi ljudjaska sam zemlji grič,
nad kojima telno ležali dah tvoji, Petre, osuđeni! —
Utaš, Petre sadi, hane! — otruci mi sava vrtu
da mi viditi gorke rane — dah sam ovo — dah

Hrvat,
Na glavi mi nekod moje voljena sa kruna sjala,
a sad moje divne zemlje razdiale — raztrgale,
Drava, Donar, Drina voda i Kosovo polje ravno,
od Boga do sinj-mora kraljevstvo bi moje staven.
Na Balkanu orila se moja pjesma, moja vila,
majstarija krajevina od vajsada to je bila.
Beritimo se u čistim svjetom i u krdani i u barhari,
pa zvali se Franci, Turci — ili Nijemci i Talari.

Ja povedoh bitke svake, i zavelah bajke lake,
ja porodih vrie sinke i heroje i junake,
nikoga se nisam bojo, niti mi je do kog stalo,
već da mi bi vijaje našu sa glavu mi moje palo,
pa i tome jat bi Hrvati odjeloti kako maš,
na kuplje bi vijaje nebo upregnuo, udrtas,
ja bi zemlja — to bi ljudi — kraljevstvo od vjeka,
danas, Petre, — danas, hane, od kraljevstva niti
slika. — — —

Ođbogoše sinci moji, ko pred vakom sinec ovce,
predložite tielo moje za srebrne blide novce,
kupite mi bradaloči, lipice mi oči vrase,
a bacite kocke svoje na hajline podrase...
Pate zemlja — dah se dite — pate sticila s vidoj
neba,
do dva daha, do dvie sile jedan drugog ljudi —
gleda — — —
„Duh sam Zrinjskog Frankopana, duh sam sile,
polje, gore,
moja zemlja sve to ljeko do sinjaga tamno mora;
ovdje sjehaj svojom ženom, — vidoj neba
zviseći gleda,
te sam pjevo mile pjesme, ta ljakto svoje čedo,

na tom oknu, na toj steni hrvatski se borjak vilo,
a pod ovim zidom dolje Turke, Nijemce stikao, bio,
dahi u momo spjemeni drevu strotajala lita suze —
danas su mi pastu dvori, — sve to — sve to Bog
mi use!

S Bogom ženo! s Bogom družo! — Zadaji cjelevo
tvoj jid dadeh
i put Bile tamne noći ja odjark — ja nadehdo...
a na nebu svizale male, od tako sa malo sjale,
ko da žale mudri naša, tvojipile sa i dadehdo.
Svad silna, mirna noć, — poljom jeste koji vrstni
a na sjenu dva janku — zadaji Zrinjski-Franko-
pani. — — —

S Bogom dnoze i Hrvatsko! — ved ta oni vidoj ne je,
s Bogom gore, s Bogom rieke i hrvatsko rano cveće,
Katarino i Julijo, — što živite jat u nadi,
s Bogom telne odovine! — jedne djeco,
strotadi! —

I u Bečkom Novom Mjestu Petre Zrinjskom zadje
sunce,
da ne gleda više dana niti gore čir vrbance,
do tu pila očim mačkom Nijemce mo je sjeko ljubi,
opustjale moji dvori — zarastale moji pati,
joh i sada trasa kosti daleko od domovine
čakajati, da se vrate, dok zibode since sine...
Pate zemlja, pate gore — pate svizale s vidoj
neba,
a dva daha, do dvie sile jedan drugog ljudi,
gleda. — — —

Oj, Hrvatsko! — domovino! — ti deš opt sretna bila,
nove Zrinjske-Frankopane, ti deš sili poroditi,
da te silo, da te hrane i svitve opet lobe,
je lagitni sa te narod, koj vjeruje sam u sebe.

(IZ „HrvatSKO PRAVO“) HANE BULAKOVIĆ

Dnevnik Starčevićeve hrvatske stranke prava („frankovaca“) obilježava Zrinsko-frankopanski dan (1908.)
Izvor, NSK, čitaonica periodike

Summary

The Party-of-Right Ideology in Relation to the Zrinski-Frankopan Martyrdom

Ante Starčević and Eugen Kvaternik, founders of the Party of Right, laid in their work and in their speeches foundations for the establishment of the Zrinski-Frankopan Cult. Since 1871, the Party of Right has been commemorating the decapitation of Ban Petar Zrinski and Count Fran Krsto Frankopan. Thereby, the role of the Habsburg dynasty and the subordination of the Croatian people in the state of Austro-Hungary has repeatedly been questioned in contemporary atmosphere. Though commemorating the victims bore a general national mark, the Party of Right was the one that managed to develop the Cult up to the beginning of the 20th century, using it for presenting its political programme addressing the need for the Croatian independence. By holding annual gatherings on the day of the execution, and writing diverse literary works (novels, poems, plays, etc.) addressing the topic of Zrinski and Frankopan, the Party-of-Right members awakened the interest of a wider public for the historical issue and the embedding thereof into collective memory. At the beginning of the 20th century, several among the political protagonists interpreted the Cult in a new fashion. It was first portrayed as a symbol of the Croatian-Hungarian cooperation in opposition against the centralism in Vienna; subsequently, the Cult acquired a Yugoslav mark, creating a connection between the fight against the state of Austro-Hungary and the establishment of the Yugoslav state on its ruins.

Keywords: Party of Right; the Zrinski-Frankopan Cult; collective memory.